

FEDELES TAMÁS

A KIRÁLY ÉS A LÁZADÓ HERCEG

Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)

(Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27. Szeged, 2012. 256 o.)

Kevés olyan korszak van a magyar történelemben, amelyikről olyan mennyiségű félreértés-halmaz és ismerethiány halmozódott fel az elmúlt évszázadokban, mint a Mátyás halála és a mohácsi csata közötti negyedszázad. Szerencsére a magyar történettudományban a néhány éve elhunyt Kubinyi Andrásnak köszönhetően ismét ráirányult a figyelem erre az időszakra, s az ő megkezdett munkáját több fiatal kutató – így Pálosfalvi Tamás, C. Tóth Norbert és Neumann Tibor – folytatja, méghozzá komoly eredményekkel.

Ehhez a nagyszabású „vallalkozáshoz” csatlakozott a pécsi egyetem főként egyháztörténeti munkáiról ismertté vált docense, Fedeles Tamás is, a Szegedi Középkortörténeti Könyvtár sorozatában megjelentetett hiánypótló munkájával.⁷ Szerencsésebb sorsú országokhoz képest általában a középkori, de még a késő középkori magyar hadtörténet sem bővelkedik olyan forrásokban, amelyek rávilágítanak az elbeszélő források és oklevelek közléseinek hadtörténeti hátterére, ezért is üdvözlendő, hogy néhány régóta ismert forrás feldolgozására mégiscsak sor került a közelmúltban – legalább részben törlesztve a magyar mediaevisztika régi adósságaiból.⁸ Ezek közé tartozik az Ernuszt kincstartó 1494–1495. évi tevékenységéről készült számadáskönyv is, mely a kiindulási alapját képezte ennek az összegzésnek II. Ulászló király 1494–1495. évi Újlaki Lőrinc herceg elleni hadjáratáról.

A magyar történeti köztudatban egyszerűen „gyöngkezűnek” tartott II. Ulászló király eme hadivállalkozásáról szinte teljesen megfeledkeztek az újabb történeti szintézisek készítői – pedig ez az esemény igencsak erős kontrasztot mutat a nemtörődömmnek vélt, s a „Dobzse”(Jól van) melléknévvel illetett király megszokott „jellemrajzával”. Ezért – és mert az amúgy hagyományosan nagyra tartott Mátyás-korból sem ismert ilyesféle, a korabeli magyar hadszervezet belső működésébe ilyen módon betekintést engedő forrás – joggal vélhetjük úgy, hogy a témaválasztás mindenképpen indokolt volt.

Fedeles Tamás már több tanulmányban is körbejárta a téma egynemely politika- és hadtörténeti vonatkozásait.⁹ Ezeket összegyűrva és kiegészítve született meg ez az új 256 oldalas könyv, amiben 18 oldalnyi bibliográfia, a Horváth Richárd késő-középkori vár-adatbázisára támaszkodó 12 oldalas vártörténeti függelék, 61 oldalon pedig a témához kapcsolódó oklevelek és az Ernuszt-féle számadáskönyv idevágó részeinek kétnyelvű (latin és magyar) szövegközlése is helyet kapott. (A kötetet mindezen túl részletes személy- és helységnév-mutató és egy rövid angol nyelvű összegzés zárja.)

A forrásbázis közzététele – mint látni fogjuk – mindenképpen hasznos hozadéka e kötetnek, csak azt sajnálhatjuk, hogy szemmel láthatólag utólag sikerült a kötet írójának szövegéhez illeszteni, mert az csak Engel régi, 1797-es latin szövegkiadására vonatkozó utalásokat tartalmaz, s nem jelöli, hogy az idézett részek hol is találhatóak magában az új könyvben. (Mivel e recenzió szerzője nem középkorász, ezen túl a forrásközlések értékelését át is engedném az erre avatottabb kollégáknak.)

⁷ Amelyet a szerző ígérete szerint hamarosan egy, az utolsó Újlaki herceg életútját feldolgozó munka is követ.

⁸ Például: *Nógrády Árpád*: Pozsonyi gyalogosok Mátyás seregében. (Egy zsoldoscsapat fegyverzetének jegyzéke 1466-ból). In: *Rex invictissimus. Hadsereg és hadszervezet a Mátyás kori Magyarországon*. Szerk. *Veszprémy László*. Budapest, 2008. 193–200. o.

⁹ *Fedeles Tamás*: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505). Pályavázlat. In: *Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueecclesiensis. Venetiis, 1499*. Faksimile kiadás kísérelő tanulmányai. Schöck Kft., [Szekszárd,] 2009. I–XXXI. o.; *Fedeles Tamás*: Az 1494/95-ös királyi büntetőhadjárat indítékai. In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban*. Szerk. *Fedeles Tamás – Font Márta – Kiss Gergely*. Pécs, 2010. 277–294. o.; *Fedeles Tamás*: Fegyverek, felszerelés, logisztika a késő középkori Magyarországon. In: *Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2011. június 1–3.) előadásai* Szerk. *Kiss P. Attila – Piti Ferenc – Szabados György*. Szeged, 2012. 505–527.; *Fedeles Tamás*: Újlak ostroma (1494). In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. *Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András*. Budapest, 2012. 97–104. o.

Fedeles Tamás a főszövegben nyolc nagyobb fejezetre osztotta mondandóját. Az első három főfejezetben rövid áttekintést nyújt a konfliktus háttéréről, és megismerteti az olvasót a történet szereplőivel. Újlaki Lőrinc herceg, mint Mátyás törvénytelen fiának legfontosabb párthíve Ulászló király ellenzékének vezéralakja volt az előző években: ő és szövetségesei rendre a cseh uralkodó ellenében foglaltak állást mind a Corvin Jánossal, mind a Habsburg Miksával folyó konfliktusokban. Amit ezen túl a herceg szemére vetettek a király pártján álló források – hogy tudniillik ökörnek nevezte a királyt, lepaktált a törökökkel, kezét emellett a király adószedőire és a hatalomváltást követő zűrzavaros időszakban hívei más urak kárára hatalmaskodtak a Délvidéken – vagy nehezen bizonyítható, vagy nem elég súlyos vád volt egy ilyen rangú nagybirtokos elleni ily „határozott” fellépéshez, így a szerző sem foglalt határozottan állást a hadjárat kiváltó okairól. Az időpont kiválasztása, azaz „a lehetőség” ehhez képest sokkal világosabbnak tűnik: Kinizsi 1494. évi szerbiai expedíciója után a térségben tartózkodott a királyi csapatok jelentős része – másutt pedig épp béke honolt a határokon.

Újlaki mellett megjelennek fő szövetségesei, az Ulászlóval szembenálló ellenzék más fontosabb alakjai is: Felsőlendvai Szécsi Miklós, Monyorókeréki Ellerbach János, Kövesdi Székely Jakab, Beriszló Bertalan, Kishorvát János, Bánfi Lőrinc és Dombai Dávid is. És ami a legfontosabbnak tűnik: szó kerül az ország nádoráról, Szapolyai Istvánról, aki az előző években ugyan Ulászló pártján állt, de ekkorra mégis közel került Újlaki herceghez, így a királyi udvarból különös figyelemmel követték – még kémeik útján is – a nádor tevékenységét, ami azonban a szerző szerint kimerült a szembenálló felek közötti békeközvetítésben.

A király ellenfeleink bemutatása mellett jóval csekélyebb tér jut a királyi hadjárat politikai és katonai „vezérkarának”. A két főpap, Bakócz Tamás és Ernusz Zsigmond ugyan mindketten a király igen közeli tanácsadói voltak, szerepük azonban meglehetősen homályos marad – valódi jelentőségük majd inkább a könyv végén, a konfliktus tárgyalásos rendezésekor domborodik ki. Nagyon érdekes a „kettősség” kérdése, míg a politikai tanácsadók esetében ez kimondásra kerül, a hadvezérek esetében viszont némileg háttérbe szorul: Fedeles ugyan említi, hogy nem csak a fontosabbnak tartott erdélyi vajda, Drágfi Bertalan címezte magát a sereg főkapitányának, hanem – a Jagelló-korból ismert más példákhoz is megfelelően – az országbíró, Vingárti Geréb Péter is. Mellettük természetesen más főtisztek is játszottak kisebb-nagyobb szerepet az egyes várak ostromakor, ám közülük talán csak az új temesi ispánt és az Alsó Részek főkapitányát, Somi Józsat érdemes kiemelni, aki 1495-ben igen tekintélyes sereg élén vonult Újlaki dunántúli várai ellen.

A negyedik és ötödik fő fejezetben a szerző meglehetősen részletességgel ismerteti a konfliktus időszakának jellegzetes fegyvernemeit (és nem csapatnemeit, mint az a 4. fejezet címében szerepel!) és a rendelkezésre álló források alapján a hadjárat haditechnikai és logisztikai háttérét, valamint a harcokban részt vevő csapatok létszámadatait. Forrásai ismét nyomatékosan felhívják a figyelmet, hogy – ha zsoldosokról volt szó – ekkor tulajdonképpen egyetlen közös „forrásból” merített bármelyik uralkodó a térségben: ugyanazok az összességében viszonylag kis létszámú, de veterán gyalogos kompániák szolgáltak például Ulászló és Miksa seregében. A későbbiek fényében az is kiderül, hogy néhány száz fős profi cseh, morva, osztrák gyalogság segítségével a királyi sereg könnyűszerrel megbirkózott Újlaki és szövetségeseinek váraival és kastélyaival.

Épp ezért érzem a szövegben közölt létszámadatokat „összesítő” táblázatot némileg félrevezetőnek: az egyszerre nem egy helyen felfogadott és bevetett csapatok összesítése egyfelől valószínűleg a valóságosnál nagyobbak tűnetheti fel a királyi haderőt, másfelől viszont biztosan nem tartalmazza több fontos kontingens létszámát (pl. a főkapitányok csapatait), amelyek egy-egy helyszínen akár döntő szerepet is játszhattak. Ahogyan a szerző jelzi is, a várostromokhoz valóban nem nagyon volt szükség komolyabb szorult lovasságra, a gyalogságot pedig részenként fogadták szolgálatba. A téli időszak sem kedvezett nagyobb tömegek mozgósításának, így Somi Józsnak az 1495 elején Németújvár ellen vezetett 6000 fős serege alighanem a legnagyobb létszámú királyi haderő volt az egész hadakozás alatt.

Az ötödik fő fejezetben kerül tárgyalásra a kor haditechnikája, és hogy ebből mit és hogyan vonultattak fel és vetettek be ebben a háborúban – ami például a korabeli magyarországi tüzéséget illeti, nem panaszkodhatunk, hogy az ország messze el lett volna maradva „Európától”. A részletes áttekintésben két finomításra szoruló részletre bukkantam. Az egyik az újlaki vár kapuja előtt emelt

tornyok esete, ami a forrás szerint a védők kijutását volt hivatva megakadályozni, így nem sorolhatók egyértelműen a várfalakhoz gurítható, hagyományos ostromtorony kategóriájába. A másik a tűzérés számára készített 'targh', azaz tárgy nevű eszköz, amit a szerző ládaként értelmezett, de a tágabb korszakban ez az elnevezés ostromtetők vagy ágyúvédműk esetében is használatos volt.

A hatodik fő fejezet tartalmazza a hadjárat eseményeinek leírását, amelyben az események pontos datálásához több ízben a számadáskönyv dátumait használta fel Fedeles Tamás – így talán nem ártott volna kitérni rá, hogy az események során a szerző véleménye szerint pontosan hol is „tartózkodott” a legfontosabb forrás készítője. Az események bemutatása térben és időben is szakszolt: előbb a délvidéki harcok leírására kerül sor, melyben külön kitér az újlaki hercegi rezidencia ostromára, majd a dunántúli harcokra, Kaposújvár ostromára tér át, végül pedig a szlavóniai expedíció és a háború esteleges eszkalációja szempontjából igen fontos dunántúli Németújvárra kerül a sor. Mivel a jelek szerint a hadjárat során a király ellenfelei az időhúzásra játszottak, és Miksa császár tartományaiból számíthatnak is erősítésekre, a háború kiszélesedését és átcsapását a határon túlra II. Ulászlónak mindenképpen meg kellett akadályoznia. Talán épp ehhez kellett Somi Józsa tekintélyes seregének figyelemre méltó erődemonstrációja a nyugati határszélen.

A hetedik fő fejezet az expedíció költségeivel foglalkozik – s ez esetben ugyanaz lehet az észrevételünk, mint a létszámok esetében: a királyi számadáskönyv ugyan nagyon fontos forrás e tekintetben, de biztosan nem az egyetlen volt, így önmagában vizsgálva nem adhat teljesen pontos képet. Az azonban így is látszik, hogy a király amúgy elég nehéz anyagi helyzetében is jelentős összegeket szánt erre az expedícióra – ami ismét csak arra utal, hogy a vállalkozás mögött komoly politikai érdekeknek kellett húzódnia.

A nyolcadik és kilencedik fő fejezet a konfliktus tárgyalásos rendezését mutatja be, és röviden kitér a résztvevők további sorsára is. A két főpap, Ulászló király tanácsadói végül – igaz nem csekély anyagi haszon fejében – 1495 márciusában kegyelmet szerzett a lázadóvá minősített hercegnek és szövetségeseinek, amit az Oszmán Birodalommal megújított fegyverszünet megkötésével is összekötöttek Pécssett. (Egyedül Beriszló Bertalan, a vránai [így helyes] perjel nem részesült kegyelemben.) Sem a király tisztjei, de maga II. Ulászló sem járt rosszul, Újlaki legfontosabb délvidéki birtokai ugyanis még évekig az ő emberei kezelésében maradtak, míg az 1496. évi országgyűlés határozata értelmében 1497-ben vissza nem kaphatta azokat a herceg. Úgy tűnik, hogy hosszabb távon ekkori ellenfeleinek pályafutásában sem okozott maradandó károkat ez a konfliktus: Újlaki még a nándorfehérvári bán tisztét is elnyerte az 1510-es években.

Az egész történet végének ez a furcsa következmények nélkülsége is azt a gyanút erősíti, hogy a most megszületett hadtörténeti „mélyfúrás” a későbbiekben érdemes lesz szorosabban hozzákapcsolni a Jagelló-korszak épp átrajzolás alatt álló belpolitikai összképéhez. Ehhez pedig a Fedeles Tamás által magyarul is közzétett forrás önmagában is érdekes adalékokkal szolgálhat.

A főszövegben ugyan a szerző erre külön nem tér ki, de a számadáskönyvből kiderül, hogy a király január 20-án figyelmeztette Bars, Nyitra, Trencsén, Gömör, Torna, Zemplén, Heves, Hont, Árva, Túróc és Liptó megyét, hogy amennyiben Szapolyai nádor sereget gyűjtene, e megyék nemességéből senki se csatlakozzék hozzá. Ez pedig kétség kívül arra utal, hogy király és környezete jóval nagyobb szerepet tulajdonított Újlaki oldalán Szapolyai nádornak a konfliktusban, mint az elbeszélő forrásokban felbukkanó „békeközvetítés”.

Legalább ennyire figyelemre méltó – amire Fedeles Tamás szintén nem tért ki külön –, hogy a király január 10-én öt bárófihoz, Homonnai Jánoshoz, Pálóczi Antalhoz, Ország Zsigmondhoz, Rozgonyi Istvánhoz és Bebek Jánoshoz intézett mozgósítási parancsot. Felvetődik a kérdés: vajon egyrészt ezzel mennyire erősíthette volna a királyi sereget, másrészt ezek a familiák mint északmagyarországi nagybirtokosok milyen szerepet játszhattak ezidőtájt a király és térségben hatalmi bázist építő Szapolyai nádor kapcsolati rendszerében?

Miután egy forrásokban igencsak bővelkedő, ámde korábban gyökeresen félreértett, sőt szántszándékkal félreértelmezett korszakról van szó, azaz a hátralevő munka is hatalmas, így nincs okunk türelmetlenkedni: remélhetőleg előbb-utóbb minden mozaik a helyére kerül. És mostantól már nagy haszonnal forgathatjuk Fedeles Tamás új és – öröme okot adó módon kimondottan – hadtörténeti megközelítésű monográfiáját.

B. Szabó János